

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Буртової Єлизавети Дмитрівни на тему «Підготовка майбутніх психологів до надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Актуальність теми дослідження. В умовах повномасштабної війни та тривалих суспільних трансформацій в Україні суттєво зросла кількість людей, які переживають втрати, вимушене переміщення, порушення звичного способу життя, тривалу небезпеку й невизначеність та потребують кваліфікованої психологічної допомоги. Це зумовлює підвищення суспільного запиту на психологів, здатних професійно діяти у складних життєвих ситуаціях, ураховувати психологічний стан і потреби клієнта, приймати відповідальні рішення та дотримуватися професійно-етичних норм.

Водночас збільшення потреби у психологічній допомозі актуалізує питання якості підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти. Володіння теоретичними знаннями саме по собі не забезпечує здатності фахівця ефективно діяти в ситуаціях, що характеризуються емоційним напруженням, невизначеністю та високою відповідальністю. Тому особливої актуальності набуває пошук науково обґрунтованих шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх психологів відповідно до сучасних суспільних потреб і реальних вимог психологічної практики.

З огляду на зазначене дослідження Буртової Єлизавети Дмитрівни відповідає актуальним потребам суспільства, сучасної психологічної практики та системи вищої освіти. Звернення дисертантки до проблеми підготовки майбутніх психологів до надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях є своєчасним, а обрана тема має безперечну наукову і практичну значущість.

Дисертаційна робота пов'язана з науковою діяльністю кафедри психології та педагогіки ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» й виконана в межах комплексних наукових тем «Теоретичні та методичні засади моделювання компетентнісної професійної освіти у контексті євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0117U000784) і «Теоретико-методологічні засади професійного становлення фахівця в інноваційному соціокультурному просторі» (державний реєстраційний номер 0122U200059). Це засвідчує відповідність дослідження пріоритетним напрямам наукового пошуку у сфері професійної освіти.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків. Наукові положення, результати та висновки дисертації мають належний ступінь обґрунтованості. Це забезпечено чіткою логікою дослідницького задуму, узгодженістю об'єкта, предмета, мети, гіпотези й завдань дослідження, послідовним переходом від теоретичного аналізу проблеми до обґрунтування педагогічних умов, розробки змістово-методичного забезпечення та експериментальної перевірки його ефективності.

Поставлена мета відповідає темі й предмету дослідження та полягає в науковому обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов підготовки майбутніх психологів до надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях. Сформульовані завдання охоплюють основні етапи наукового пошуку: розкриття сутності складних життєвих ситуацій, що зумовлюють потребу клієнтів у психологічній допомозі, та систематизацію їх основних видів; уточнення сутності й обґрунтування структури готовності майбутніх психологів до надання такої допомоги; аналіз української та зарубіжної теорії і практики відповідної професійної підготовки; обґрунтування її методологічних засад; виокремлення й теоретичне обґрунтування педагогічних умов; розробка та впровадження змістово-методичного забезпечення їх реалізації; експериментальну перевірку ефективності визначених педагогічних умов. У висновках послідовно подано результати виконання кожного завдання.

Теоретичне підґрунтя роботи становить опрацювання 230 джерел, із яких 57 – іноземними мовами. Авторка аналізує законодавчі й нормативні документи, наукові та навчально-методичні праці, освітньо-професійні програми українських і зарубіжних закладів вищої освіти. Дібрані авторкою методи відповідають меті, завданням і послідовності проведення дослідження. Основні теоретичні положення сформульовано на підставі аналізу та узагальнення наукових джерел, педагогічні умови виокремлено із залученням експертного оцінювання, а їх ефективність перевірено в процесі педагогічного експерименту. Застосування методів математичної статистики дало змогу підтвердити значущість виявлених відмінностей і посилює доказовість отриманих результатів.

Методологічні засади дослідження представлені взаємопов'язаними системним, компетентнісним, діяльнісним, студентоцентрованим, аксіологічним, травмоінформованим і ресурсним підходами. Їх положення конкретизовано на основі теорії систем, досвідного навчання, рефлексивної практики, інтегративної розвивальної моделі супервізії, теорії професійного розвитку, клієнт-центрованої теорії, теорій травми та відновлення, кризового втручання, життєстійкості й регуляції емоцій. Обрані підходи і теорії не лише перелічено, а співвіднесено з предметом дослідження та практичними механізмами підготовки майбутніх психологів.

Достатньо переконливою є процедура виокремлення педагогічних умов. Їх зміст визначено не довільно, а на основі теоретичного аналізу, вивчення освітньої практики та експертного оцінювання. Для опрацювання експертних даних використано коефіцієнт вибіркової адекватності Кайзера-Мейєра-Олкіна, критерій сферичності Бартлетта та факторний аналіз. Це посилює доказовість переходу від широкого кола можливих чинників до комплексу взаємопов'язаних педагогічних умов.

Емпірична частина дослідження побудована відповідно до мети та гіпотези. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», Бердянського державного педагогічного університету та Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова. До педагогічного експерименту залучено 116 здобувачів вищої освіти спеціальності 053 Психологія, із яких 52 особи становили

експериментальну, а 64 – контрольну групу. На вихідному етапі статистично підтверджено однорідність груп.

Відповідно до п'ятикомпонентної структури готовності визначено п'ять критеріїв її сформованості: ціннісної спрямованості, професійної обізнаності, емоційної регуляції, практичної діяльності та професійної рефлексії. Кожний критерій конкретизовано чотирма показниками; обґрунтовано базовий, достатній і високий рівні готовності. Для діагностики використано комплекс взаємодоповнювальних методів: анкетування, тестування, психодіагностичне опитування, професійні кейси та експертне оцінювання. Кількісне опрацювання результатів здійснено методами описової статистики та за критерієм χ^2 Пірсона із застосуванням IBM SPSS Statistics і Microsoft Excel.

Результати контрольної діагностики засвідчили позитивну динаміку за всіма критеріями, найбільш виражену в експериментальній групі: частка здобувачів із високим рівнем готовності зросла на 25,67%, а з базовим рівнем зменшилася на 18,95%; у контрольній групі приріст частки здобувачів із високим рівнем становив 2,97%. Статистично значущі відмінності між експериментальною та контрольною групами після формувального впливу підтверджено критерієм χ^2 Пірсона. Наведені дані узгоджуються з якісною інтерпретацією результатів і дають підстави вважати гіпотезу дослідження підтвердженою.

Наукова новизна та достовірність результатів дисертаційного дослідження. Наукова новизна дисертації має системний характер і стосується поняттєво-термінологічного, структурного, організаційно-педагогічного та методичного аспектів досліджуваної проблеми.

Уперше сформульовано авторське визначення складної життєвої ситуації, що зумовлює потребу клієнта в психологічній допомозі. У ньому акцентовано взаємозв'язок інтенсивності негативного впливу, тривалості переживання та дефіциту адаптаційних ресурсів особистості, за якого самостійне відновлення психоемоційної рівноваги й ефективного функціонування стає неможливим і виникає потреба у професійній підтримці психолога. Цінність запропонованого визначення полягає в тому, що воно окреслює не лише характеристики ситуації, а й підставу для залучення психолога та спрямованість допомоги на мобілізацію ресурсів і відновлення здатності клієнта самостійно долати труднощі.

Науково значущою є систематизація семи видів складних життєвих ситуацій, що зумовлюють потребу у психологічній допомозі: ситуацій втрати та горювання; сімейних і міжособистісних кризових ситуацій; ситуацій насильства та порушення особистої безпеки; ситуацій, пов'язаних із війною та її наслідками; ситуацій значущих життєвих змін і порушення адаптації; надзвичайних та екстремальних ситуацій; ситуацій загрози життю та суїцидального ризику. До кожного виду подано визначення, сутнісні ознаки, типові психоемоційні прояви, потреби клієнта й орієнтовні напрями психологічної допомоги. Така систематизація створює змістову основу для цілеспрямованої професійної підготовки.

Уперше обґрунтовано сутність готовності майбутніх психологів до надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях як інтегративного особистісно-професійного утворення. Запропонована п'ятикомпонентна структура поєднує мотиваційно-ціннісний, когнітивно-змістовий, емоційно-емпатійний,

операційно-практичний та рефлексивно-особистісний компоненти. Вона відображає цілісність професійної дії психолога, у якій знання й уміння поєднуються з професійними цінностями, емоційною зрілістю та відповідальною рефлексивною позицією.

Вагомим результатом є виокремлення, теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка трьох педагогічних умов: збагачення змісту професійної підготовки майбутніх психологів проблематикою надання психологічної допомоги клієнтам у різних типах складних життєвих ситуацій; організація практикоорієнтованого освітнього середовища на основі моделювання професійної діяльності майбутніх психологів щодо надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях; рефлексивно-супервізійний супровід майбутніх психологів у процесі оволодіння способами надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях. Їх комплексність виявляється у поєднанні змістової, діяльнісної та рефлексивно-коригувальної основ підготовки.

Новизною характеризується й змістово-методичне забезпечення реалізації педагогічних умов, структуроване за п'ятьма блоками: змістово-інформаційним, практико-моделювальним, рефлексивно-супервізійним, самостійно-пошуковим і контрольно-оцінювальним. Така структура дає змогу перетворити теоретично обґрунтовані умови на конкретний інструментарій організації освітнього процесу.

У роботі уточнено сутність поняття «складна життєва ситуація» через його розмежування із суміжними поняттями та конкретизацію ознак, що зумовлюють потребу в професійній психологічній допомозі; уточнено методологічні основи відповідної підготовки. Подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо професійної підготовки майбутніх психологів, її змісту, форм, методів, технологій і засобів у контексті роботи зі складними життєвими ситуаціями.

Достовірність одержаних результатів забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних положень; відповідністю методів меті й завданням; використанням комплексу теоретичних, емпіричних і статистичних методів; залученням достатньої для педагогічного експерименту вибірки; проведенням дослідження на базі кількох закладів вищої освіти; статистичним підтвердженням початкової однорідності груп і підсумкових відмінностей; узгодженістю кількісних даних із якісною інтерпретацією; апробацією та впровадженням результатів.

Значущість отриманих результатів для науки і практичного використання. Теоретичне значення дисертації полягає в поглибленні наукових уявлень про професійну підготовку майбутніх психологів до допомагаючої діяльності в умовах складних життєвих ситуацій. Запропоноване поняттєве розмежування, систематизація видів ситуацій, визначення сутності та структури готовності, обґрунтування методологічних підходів і педагогічних умов збагачують теорію професійної освіти та створюють підґрунтя для подальших досліджень у галузі підготовки фахівців психологічного профілю.

Практична цінність роботи визначається завершеністю розробленого змістово-методичного забезпечення та можливістю його безпосереднього використання в освітньому процесі. Авторкою модернізовано зміст освітніх компонентів «Психодіагностика. Практикум загальної психології», «Психологія

розвитку та вікова психологія», «Соціальна психологія», «Психологія особистості», «Тренінг комунікативності та креативності», «Дитяча психологія», «Кризове телефонне консультування». Їх доповнено матеріалами щодо типів складних життєвих ситуацій, психологічних станів, потреб і ресурсів клієнтів, особливостей переживання ситуацій, психодіагностичного вивчення клієнта, професійної комунікації, технологій допомоги та професійно-етичних засад.

У межах практико-моделювального блоку розроблено професійні кейси, ситуаційні професійно орієнтовані завдання, завдання для рольового й імітаційного моделювання та навчальних симуляцій. Рефлексивно-супервізійний блок містить рефлексивні й супервізійні завдання, запитання, щоденники, матеріали для індивідуальної та групової рефлексивної супервізії й конструктивного зворотного зв'язку. Самостійно-пошуковий і контрольний-оцінювальний блоки забезпечують самостійне опрацювання професійно значущої інформації, контроль, самооцінювання та визначення напрямів професійного вдосконалення. Практичну зручність матеріалів посилюють структурно-логічні схеми, алгоритми, таблиці, матриці та пам'ятки.

Матеріали дослідження можуть бути використані для оновлення освітньо-професійних програм, робочих програм і силабусів освітніх компонентів зі спеціальності С4 Психологія; організації практичних занять, самостійної та практичної підготовки; рефлексивної й супервізійної роботи зі здобувачами; підвищення кваліфікації психологів; підготовки кваліфікаційних робіт і подальших наукових досліджень.

Реальність практичного використання результатів підтверджується їх упровадженням в освітній процес ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», Бердянського державного педагогічного університету, Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова, а також використанням у просвітницькій, освітній та консультативній діяльності Дніпровського міського об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Упровадження засвідчено відповідними довідками.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в публікаціях та їх апробація. Основні положення й результати дисертації достатньо повно висвітлено у 13 наукових публікаціях: 5 статтях у наукових фахових виданнях України та 8 тезах доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій. Тематика публікацій відображає ключові складники дисертаційного задуму: зміст підготовки майбутніх психологів до надання психологічної допомоги; підготовку до кризових втручань; сутність складної життєвої ситуації; особливості клієнтів, які потребують психологічної допомоги; можливості використання селф-коучингу та інші теоретичні й методичні аспекти досліджуваної проблеми.

У дисертації конкретизовано особистий внесок здобувачки у працях, опублікованих у співавторстві. Він стосується обґрунтування змісту підготовки майбутніх психологів, розробки змістово-методичного забезпечення підготовки до кризових втручань, теоретичного обґрунтування сутності складної життєвої ситуації, визначення можливостей селф-коучингу та характеристики клієнтів, які потребують психологічної допомоги.

Належним є рівень апробації результатів. Матеріали дослідження представлено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях упродовж 2025–2026 років, а також обговорено на інтерактивному методологічному онлайн-семінарі молодих дослідників, засіданнях кафедри психології та педагогіки й щорічних звітних конференціях професорсько-викладацького складу ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» упродовж 2023–2025 років.

Кількість, зміст і характер публікацій та апробаційних заходів дають підстави стверджувати, що основні теоретичні положення, методичні розробки й результати експериментальної роботи оприлюднені належною мірою.

Оцінка структури та змісту дисертації. Структура дисертації відповідає логіці розв'язання поставленої наукової проблеми. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і десяти додатків. Загальний обсяг становить 438 сторінок, із них 273 сторінки основного тексту. Робота містить 59 таблиць і 16 рисунків, що забезпечують систематизацію та наочне представлення теоретичних і емпіричних результатів.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено зв'язок із науковими програмами й темами, сформульовано об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання, охарактеризовано методи й теоретико-методологічну основу, наведено відомості про експериментальну базу, наукову новизну, теоретичне і практичне значення, впровадження, апробацію, публікації, особистий внесок та структуру роботи.

У першому розділі розкрито сутність складних життєвих ситуацій, що зумовлюють потребу клієнтів у психологічній допомозі, та систематизовано їх основні види; уточнено сутність і обґрунтовано структуру готовності майбутніх психологів до надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях; виявлено особливості сучасної підготовки майбутніх психологів до надання такої допомоги в українській і зарубіжній освітній теорії та практиці; обґрунтовано методологічні засади досліджуваної підготовки. Представлені в розділі результати утворюють цілісне теоретико-методологічне підґрунтя для виокремлення й обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх психологів до надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях.

У другому розділі висвітлено процедуру виокремлення педагогічних умов підготовки майбутніх психологів до надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях, представлено їх теоретичне обґрунтування та розроблено змістово-методичне забезпечення реалізації визначених умов. Позитивної оцінки заслуговує послідовність переходу від теоретичних положень та експертного оцінювання змістових індикаторів до обґрунтування комплексу педагогічних умов і конкретизації способів їх реалізації у професійній підготовці майбутніх психологів.

У третьому розділі розкрито організацію та методичне забезпечення педагогічного експерименту, представлено діагностику вихідного рівня готовності майбутніх психологів до надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях, висвітлено процес упровадження обґрунтованих педагогічних

умов, здійснено аналіз та інтерпретацію результатів їх експериментальної перевірки. Логіка викладу дає змогу простежити всі етапи дослідно-експериментальної роботи – від визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості досліджуваної готовності та встановлення вихідного стану її сформованості до оцінювання динаміки в експериментальній і контрольній групах та статистичної перевірки одержаних результатів.

Загальні висновки відповідають меті й завданням, узагальнюють основні теоретичні та експериментальні результати й окреслюють перспективи подальших досліджень. Додатки доповнюють основний текст діагностичними, методичними й організаційними матеріалами та підтверджують практичну реалізованість авторського задуму. Загалом зміст розділів взаємопов'язаний, виклад послідовний, а структура забезпечує цілісне сприйняття результатів дослідження.

Відповідність дисертації нормативним вимогам та дотримання принципів академічної доброчесності. За змістом, структурою, обсягом і оформленням дисертаційна робота відповідає встановленим вимогам. Дисертація є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, у якій представлено авторське розв'язання актуального наукового завдання. Логіка викладу відображає послідовність дослідницького пошуку, а сформульовані положення і висновки ґрунтуються на результатах проведеного теоретичного та експериментального дослідження. Використані положення, ідеї та результати інших авторів супроводжуються покликаннями на відповідні джерела. Особистий внесок здобувачки в наукові праці, опубліковані у співавторстві, конкретизовано. За результатами аналізу дисертаційної роботи порушень принципів академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи наукові результати дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та рекомендації щодо поглиблення й конкретизації деяких його положень.

1. У першому розділі дисертації систематизовано сім видів складних життєвих ситуацій та щодо кожного з них розкрито типові психологічні прояви, потреби клієнтів і напрями психологічної допомоги. Водночас потребують чіткішого представлення критерії, покладені в основу запропонованої систематизації. Доцільно було б також пояснити можливості її застосування до ситуацій змішаного характеру, у яких поєднуються ознаки кількох виокремлених видів. Таке уточнення посилило б теоретичну визначеність запропонованої систематизації та її практичну придатність.

2. Здійснений авторкою аналіз українського і зарубіжного досвіду підготовки майбутніх психологів до надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях має достатнє змістове наповнення. Водночас компаративний складник дослідження можна було б посилити шляхом систематизованого зіставлення проаналізованих освітніх програм за попередньо визначеними єдиними критеріями. Це дало б змогу чіткіше виявити спільні та відмінні характеристики українського й зарубіжного досвіду, визначити наявні тенденції та конкретизувати можливості використання його продуктивних елементів в українській професійній

підготовці майбутніх психологів.

3. Розроблене змістово-методичне забезпечення охоплює значний комплекс практикоорієнтованих матеріалів. Водночас у дисертації недостатньо показано, як ці матеріали поєднуються під час цілісного опрацювання конкретної професійної ситуації. Доцільно було б на прикладі одного кейсу представити послідовність роботи здобувачів: аналіз ситуації клієнта, вибір і моделювання способу психологічної допомоги, супервізійне обговорення та корекцію професійних дій. Це дало б змогу чіткіше розкрити механізм взаємодії розроблених блоків змістово-методичного забезпечення.

Зазначені зауваження мають уточнювальний і рекомендаційний характер, стосуються можливостей поглиблення та повнішого представлення окремих положень дисертації й не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження.

Загальний висновок. Проведений аналіз змісту дисертації, наукових публікацій та відомостей про апробацію і впровадження одержаних результатів дає підстави для висновку, що дисертаційна робота Буртової Єлизавети Дмитрівни на тему «Підготовка майбутніх психологів до надання психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях» є завершеним самостійним науковим дослідженням. У роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, що мають теоретичне і практичне значення для розвитку професійної освіти та вдосконалення підготовки майбутніх психологів.

За актуальністю теми, науковою новизною, ступенем обґрунтованості й достовірності результатів, теоретичним і практичним значенням, змістом, обсягом та рівнем оформлення дисертаційна робота відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 зі змінами, та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами.

Буртова Єлизавета Дмитрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями).

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»

Вікторія БИКОВА

5 жовтня 2026 рік

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 11:35:23 05.10.2026

Назва файлу з підписом: Рецензія.PDF
Розмір файлу з підписом: 7.7 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Рецензія.PDF
Розмір файлу без підпису: 7.7 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: БИКОВА ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА
П.І.Б.: БИКОВА ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА
Країна: Україна
РНОКПП: 2258407061
Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 11:35:25 05.10.2026
Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПриватБанк"
Серійний номер: 21E4B79083A82E7F04000000FC43720177D20608
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підписаний PDF-файл (PAdES)
Формат підпису: З повними даними для перевірки (PAdES-B-LT)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.09.28 13:00